

MAGYAR NYELVŐR

138. ÉVF.

*

2014. ÁPRILIS–JÚNIUS

*

2. SZÁM

A nyelvi polaritás kifejezésének egy mintázata, avagy milyen a *félelmetesen* jó?*

1. A kérdés egyszerűsége és komplexitása

A kérdésre egyhangú válaszként várható, hogy 'nagyon jó'. Ebből arra következtethetünk, hogy a *félelmetesen* a vizsgált szerkezetben fokozó szerepű kifejezés. Ezzel azonban még elég keveset mondtunk el róla. A dolgozatban azt vizsgálom a funkcionális kognitív nyelvészet keretében, részben empirikus módszerekkel, hogy miként tudja a *félelmetesen* a nagy fokot, a nagy intenzitást jelölni.

Annak feltárására törekszem, hogyan függ össze az intenzitás jelölése a *félelmetesen* módhatározói kifejezéssel, illetve a *félelmetes* melléknévvel, végső soron pedig a *félelem* főnévvel és a *fél* igével. Magyarázatot keresek arra, hogyan lehetséges, hogy a *félelmetesen* gyakran a *jó* melléknév által jelölt pozitív jellemző (azaz valami jó voltának) intenzitását növeli, miközben mindannyian tudjuk, hogy a félelem nem jó, hanem érzésnek nagyon is rossz. Ezért azt is érdemes korpuszon ellenőrizni, hogy milyen a *félelmetesen* preferenciája, azaz pozitív vagy negatív értékjelentésű kifejezésekkel kapcsolódik-e össze gyakrabban.

Mivel elég sok hasonló szóról tudunk (pl. *irtó jó*, *iszonyatosan/iszonyú jó*, *állati/baromi jó*), a jelenség motiváltságára is rá kell kérdeznünk. Vajon miért viselkedünk így, miért alkalmazunk negatív emócióval összefüggő kifejezéseket akkor, ha valaminek a nagy intenzitását akarjuk kifejezni?

2. A módot kidolgozó és a fokozó *félelmetesen*

A *félelmetesen* kifejezés módhatározó az (1) példában,¹ jelentése: 'félelmetes, félelemmel tölti el az embert az, ahogyan az esemény lezajlik/történik'.

* A dolgozat az Egyetemi anyanyelvi napok (ELTE BTK, Budapest) 2014. évi nyitórendezvényén elhangzott előadás írott változata. A kutatás az OTKA (K 100717 számú projekt) támogatásával zajlott. A szerzőnek a nyelvi polaritás témájával foglalkozó további írásai: Kugler 2008, 2013a, b, 2014.

¹ A tanulmány minden adata az MNSZ-ből származik, a mintavételezés leírását lásd a pont későbbi részében. A példaként közölt adatokban a dőlt szedést és az aláhúzást a szerző alkalmazta a tanulmány szempontjából lényeges részek kiemelésére. Minden más megoldás híven tükrözi az eredetét.

(1) Ilyenkor az addig veszélytelen hullámnak a tengerfenékkal érintkező része a hirtelen megnövekvő sűrűlódás miatt lelassul, belső egyensúlya megbomlik, aszimmetrikussá válik, a parton állók pedig szemben találják magukat a *félelmetesen morajló, dübörgő* vízfalal, amely a maga előtt sodort víz-párától szinte forrni látszik.

A módot kidolgozva a *félelmetesen* igei természetű, ESEMÉNY jelentésű szóhoz kapcsolódik (*morajló* 'olyan DOLOG, amely morajlik'). Az (1)-ben a jelenség fenyegető jellegét egyéb kifejezések is hozzáférhetővé teszik, ezek egy részét aláhúzással kiemeltem.

A fokozó kifejezés alaptagja jellemzően tulajdonságot jelölő melléknév (2), ritkábban, de nem kevésbé természetesen határozószó (3). Az alaptag lehet (többé-kevésbé) melléknervesült melléknévi igenév is (a (4) példában már egyértelműen melléknervesült alaptag található).

(2) A kisasszony *félelmetesen lusta* is volt.

(3) [...] ám ha Agassi le tudja kezelni e nyitásokat, *félelmetesen jól* helyezett adogatásfogadásaival, már ő kerülhet kedvező pozícióba.

(4) Az, amit ő A Tanúban csinált, az egy teljesen magában álló vállalkozás volt és egy *félelmetesen művelt* és önmagát folytonosan képző embernek nemcsak erőfeszítéseit mutatja, hanem a szándékait is [...]

A Magyar nemzeti szövegtárban (MNSZ) összesen 85 adatot kaptam olyan szerkezetre, amelyben a *félelmetesen* szóalakot névszóként kategorizált kifejezés követte. Összesen 71 fokozó szerkezetet azonosítottam a korpuszban, a 85 adatból ugyanis 1 adat kétszer fordult elő, 10 igeneves szerkezet volt, amelyben a *félelmetesen* módhatározóként és nem fokozó kifejezésként szerepelt. Három igenévi alaptagú adat többértelmű volt, nem lehetett egyértelműen eldönteni, hogy mód- vagy fokhatározó-e a szerkezet (l. például az (5) adatot).

(5) Az Európai Unió tagországai már régebben eldöntötték, hogy állami eszközökkel igyekeznek gátat vetni a *félelmetesen terjedő* munkanélküliségnek.

A munkanélküliség terjedése megvalósulhat úgy, hogy az 'félelmetes, félelemmel tölti el az embert', és ugyanakkor a terjedés mértéke is lehet nagy és félelmet keltő egyszerre.

A (2)–(4) példákon mindenesetre egyszerű volt belátni, hogy a *félelmetesen* fokozó kifejezés. A legsematikusabb nagy intenzitást kifejező fokhatározó-szó a *nagyon*. Ha ez állna a fenti szerkezetekben, akkor a hatás más volna (l. a (2')–(4') összevetéseket).

(2') *félelmetesen lusta* : *nagyon lusta*

(3') *félelmetesen jól* : *nagyon jól*

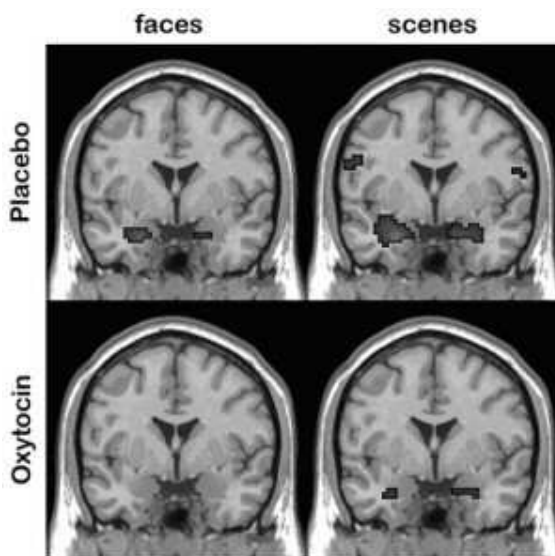
(4') *félelmetesen művelt* : *nagyon művelt*

Nem véletlen, hogy a kifejezés a legnagyobb gyakorisággal az MNSZ – fórum-szövegeket tartalmazó – úgynevezett személyes alkorpuszában fordul elő.

A hatás különbségét a kifejezés jelentésében kell keresnünk, abban, hogyan jelenti a *félelmetesen* azt, hogy 'nagy fokban, nagy intenzitással jellemző az adott dologra az alaptagban kifejezett tulajdonság'. Ehhez pedig egy kicsit a félelelről, erről a negatív érzésről, és a *fél*, *félelem*, *félelmetes* nyelvi kifejezések negatív értékjelentéséről kell beszélnünk.

3. Kitérő a félelelről

A limbikus rendszerben (a magatartás szabályozásáért felelős neuronális rendszerben), ezen belül a gyrus cinguliban és a vészhelyzetben irányító szerepű amygdalában, az agy fő fájdalom- és „érzelmi központjaiban” található a félelem negatív emóciójának átélésekor aktiválódó idegsejthálózatok. Ezeket a területeket tehát a félelem központjainak is tekinthetjük. Az 1. képen fMRI-felvételeken a felső sorban látható a normál aktiváció fenyegető arcok (1. kocka) és jelenetek (2. kocka) hatására.

1. kép.

Az oxytocin hatását bemutató fMRI-felvételek²

² A kutatást végezte és közzölte: Andreas Meyer-Lindenberg. A kép forrása http://www.scienceagogo.com/news/20051107221302data_trunc_sys.shtml. (Letöltés: 2014. március 10.)

Az alsó sorban azt lehet látni, hogy oxytocin hatására csökken az aktiváció. Ezekben az „érzelmi központokban” úgynevezett tükroneuronok (mirror neurons) találhatók, amelyek lényegében véve az „együttérzésért és az empátiáért felelős idegsejthálózatot” alkotnak (Bauer 2010: 41). Nemcsak akkor aktiválódnak az amygdalában és a gyrus cinguliban a félelemre „tüzelő” idegsejtek, ha mi magunk félelmet élünk át. A tükroneuronok akkor is aktiválódnak, ha a megfigyelő biztonságban van, de valaki mást félelmetes helyzetben lát (például azt látja, hogy injekciós tűvel közelítenek egy általa ismert személyhez). Aktivációt figyeltek meg különféle képző eljárásokkal olyan esetekben is, amikor egy másik személy „csak” beszélt a félelemről, illetve egy általa félelmetesnek tartott helyzetről (vö. Bauer 2010). Willie van Peer a *Socio-cultural factors in style* nemzetközi konferencia³ első napján elhangzott plenáris előadásában (*Why are there such things as stylistic phenomena?*) pedig egy olyan kísérletről számolt be, amelyben fiziológiai reakciókat mértek eredeti és a nézőpontoszerkezet szempontjából manipulált, félelmet keltő, izgalmas Stephen King-szövegrészlet olvasása közben.

Az aktiváció alapját korábbi félelmeink (általában az élmények, tapasztalatok) memóriális mintái képezik, a tükrözés tehát ebből a belső perspektívából történik (Bauer 2010: 24). A tükroneuronok aktiválódásának fontos feltétele, hogy hozzánk hasonló lényeket figyeljünk meg (nem tüzelnek a tükroneuronok akkor, ha például egy plüss játékkállathoz közelítenek injekciós tűvel).

A tükroneuronok alkotják a neurobiológiai alapjait a „közös [interszubjektív] jelentéstér”-nek (Bauer 2010: 14, 148), amelyben az emberek nem izolált egységként, hanem egymást önmagukhoz hasonlóként felismerő, egymásra figyelő, egymást megérteni képes társas lényekként léteznek és viselkednek. A nyelvi tevékenység is csak ebben az interszubjektív jelentéstérben képzelhető el, ugyanakkor a nyelvi tevékenységgel újra és újra létre is hozzuk ezt a teret.

Ami a fizikai-érzelmi biztonságunkat fenyegeti, arra intenzíven reagálunk. Mivel ezekhez a fenyegető hatásokhoz negatív emóció társul, a hatás még erőteljesebb és tartósabb (l. Marano 2003, Jing-Schmidt 2007).⁴ Érzelmi működésünk neurológiája képezi a biológiai hátterét annak, hogy erős hatást tudunk tenni a beszédpartnerre olyan témaválasztással és olyan nyelvi kifejezések alkalmazásával is, amelyekhez erős érzelmek kapcsolódnak.⁵

A nyelvi viselkedés analóg az emberi viselkedés más formáival. A nyelvi tevékenységben is jelentőséghez jut a polaritás, a nyelvi kifejezések pozitív vagy negatív jellege (vö. „pozitív” és „negatív jelleműnek mondható” kifejezések és mondatok [Arany 1873: 10]), sőt áthatja azt (l. Israel 2011). Miközben a nyelvi tevékenységre alapvetően a pozitív beállítódás a jellemző (ennek az észlelés és egyéb funkciók általi motiváltságával e helyütt nem foglalkozom, de l. Boucher–Osgood 1969, Osgood 1980, Szilágyi 1996, Imrényi 2013), a hatáskeltésben (tudatosan vagy tudattalanul) kiaknázzhatjuk a fenti tapasztalatot.

³ Szervező: ELTE, Stíluskutató csoport; Budapest, 2014. február 5–6.

⁴ Az értékelés és az érzelemkifejezés viszonyára lásd még Péter 1991.

⁵ A félelemmel kapcsolatos kifejezéseket vizsgálja Horpácsi 1982.

4. Polaritás és lexikális fokozás

A lexikális fokozás leggyakoribb kifejezései között sok a negatív polaritású, negatív érzelmekkel összekapcsolódó szó. Ezek – az emberek között megfigyelhető rezonanciajelenség alapján – erősebben hatnak ránk. A leggyakoribb fokozó kifejezések Székely Gábor szerint: *nagyon*_[+], *abszolút*_[+], *borzalmasan*_[-], *borzasztóan*_[-], *elképesztően*, *hihetetlenül*_[-], *iszonyúan*_[-], *rettenetesen*_[-], *kurva*_[-], *kurvára*_[-] (Székely 2007: 63). A pozitív polaritást a kifejezés indexében [+], a negatívát [-] jelzi.⁶

A poláris kifejezések összekapcsolásában alapértelmezés szerinti a kongruencia (az értékbeli egyez[tet]és).⁷ A jelenség lényege, hogy a legtermészetesebb és ezért a legkönnyebben feldolgozható szerkezetekben azonos polaritású kifejezések kapcsolódnak össze; vagy másként: a kifejezések összekapcsolásának ebben az esetben feltétele az, hogy értékjelentésükben egyezzenek (Osgood 1980: 139–61, Dilts 2010, Péter 2008: 5), például *könnyen*_[+]/jól_[+] *megoldotta*_[+] (vö. Péter 2008, Imrényi 2012, 2013). Ha nincs kongruencia, a szerkezet nagyobb mentális erőfeszítéssel (hosszabb idő alatt) dolgozható fel. A szemantikai komplexitással összefüggésben a nyelvi forma ebben az esetben lehet jelöltebb is (az alapértelmezés szerintihez viszonyítva) (l. Boucher–Osgood 1969, Osgood 1980). Ez figyelhető meg a magyarban is a negatív, úgynevezett korlátozó kifejezések esetében. Például a *nehezen*_[-]/rosszul_[-] *oldotta meg* (**megoldotta*) szerkezetben a nagyobb jelöltség az inverzióval valósul meg (l. Péter 2008, Imrényi 2012, 2013⁸).

A *gondolatok*, *öröm*, *bánat* kifejezések jelzős szerkezetein végzett kollokációvizsgálatom alapján az bizonyos, hogy nem „összerakunk” eleve adottnak tekinthető értékjelentéseket. Az értékjelentés séma-megvalósulás viszonyban létezik, mint a kifejezések jelentése általában, és mindig konstruálás eredménye az aktuális diskurzusban (vö. Tolcsvai Nagy 2013: 157–65). Ezért – a nagyon begyakorlott, egységként feldolgozott kifejezésektől eltekintve – a szerkezet jelentése, ezen belül az értékjelentés is ko(n)textusérzékeny és emergens. A dolgozatban az indexbe tett érték tehát mindig a sematizálódott értékjelentést jelöli, amelyet intuíción szerint a magyar anyanyelvűek a legbegyakorlottabban, leggyorsabban rendelnének egy Osgoodéhoz hasonló (1980) vizsgálati szituációban az izolált (csak sematikus kontextussal rendelkező) kifejezéshez.

A negatív fokozó kifejezés gyakran kapcsolódik pozitív értékjelentésűhöz (*pokolian*_[-] *ügyes*_[+] *félelmetesen*_[-]/borzasztóan_[-] jó_[+] stb.). A fordított helyzet az inkongruenciában Székely szerint jóval ritkább, vagyis pozitív fokozó kifejezés csak

⁶ Mivel a magyarban nincsenek olyan empirikus vizsgálatok a kifejezések értékjelentésére vonatkozóan, amelyekre támaszkodhatnánk, ezek az ítéletek vitathatók. Az érzelmekre vonatkozó kifejezések 668 szóból álló csoportját négy informáns és a kutató saját, egymástól független polaritás szerinti minősítése (pozitív, negatív, vegyes) alapján elemezve közli Mérő (2010: 306–13). Köszönöm Drávucz Fanninak, hogy felhívta a figyelmemet erre a vizsgálatra. Az értékjelentés formális kezelésére a szótári reprezentáció megoldásaiban l. Kiefer 2008: 523–27.

⁷ Péter Mihály ezt szemantikai egyezésként, az értékelő szemák egyezéseként írja le (2008: 5).

⁸ A jelöltségnek a polaritással összefüggő leírása a szerző munkáiban 2007 óta megjelenik, e helyütt a modell legfrissebb és leginkább részletező (Imrényi 2013) leírásaira hivatkozom.

elvétve kapcsolódik negatív alaptaghoz (Székely 2007: 51) (*tökéletesen*_[+] *buta*_[-] *tökéletesen*_[+] *megaláz*_[-] [Székely példái]; *jól*_[+] *elhibázta*_[-] *odakozmálta*_[-] [vö. Péter 2008]; (?) *csodálatosan*_[+] *hanyag*_[-]⁹). Mindez érvényes a *borzasztóan*, *rettenetesen*, *iszonyatosan* német, angol és orosz megfelelőire is (*furchtbar*, *schrecklich*; *terrible* [*horrible*, *dreadful*]; *страшно*, *ужасно*) (l. Székely 2007: 63).¹⁰ A *félelmetesen*/*borzasztóan jó* típusú fokozás (negatív fokozó, pozitív fokozott) általános az európai nyelvekben.

Az ellentétes pólusú kifejezések kapcsolata azt is mutatja, hogy a jelentés- és funkcióváltozásnak ezen a pontján (pl. *félelmetesen lassú*_[-] *jó*_[+]), a kifejezés fogalmi szerkezetében a negatív tartomány aktiválódhat ugyan, a fokozati skála felől nézve azonban a nagy érzelmi hatással analóg módon, de a skála pozitív pólusán, 'nagy intenzitás' jelentést képvisel a kifejezés mindkét polaritású alaptag esetén.¹¹

5. Részleges neutralizálódás és pozitív preferencia

A preferencia¹² a kifejezésnek más lexémiákkal való összekapcsolásában nyilvánul meg; a kollokálódásra jellemző lehet az, hogy a vizsgált lexéma milyen érték-jelentésű kifejezésekkel alkot szerkezetet.

A Lipcsei szótár (LW) kollokációelemzése alapján a *félelmetesen* kifejezést leggyakrabban pozitív polaritású melléknevek követik (*erős*, *gyors*, *gyönyörű*, *jó-képű*, *magas*, *szép*).

Az MNSZ-ből vételezett adatok alapján az alaptagok gyakorisága megerősíti a *félelmetesen* fent illusztrált pozitív preferenciáját:¹³ a leggyakoribb kifejezések

⁹ Adatolható. A jelen dolgozatban nem foglalkozom azzal, hogyan zajlik az eltérő értékjelentések összeegyeztetése, ez ugyanis további kutatásokat igényelne. Az biztosra vehető, hogy a negatív értékjelentésű alaptagok esetén ez bonyolultabb, mint ahogy a szakirodalom jelenleg leírja (vö. Péter 2008: 6). Kézenfekvő azonban, hogy az össze nem illés gyakran azzal jár, hogy a begyakorlottól eltérő értelmezési kontextust kell keresni (Tátrai 2008) – ez történik ironizáló konstruálás esetén (vö. *ügyesen odakozmálta*; és – mint látjuk – ez nem feltétlenül jár együtt inverzióval, ahogy azt Péter 2008 alapján várhatnánk). Továbbá a megnyilatkozó szempontjából a viszony feldolgozásához szükséges nagyobb erőfeszítés (pl. a meglepő, váratlan, megdöbbentő tapasztalat) mutatója (ebben az értelemben a miratívitás jelölője), illetve a szándékolt hatás erősítője is lehet a „távoli”, nehezen összeegyeztethető értékek integrálása és az ezzel járó nagyobb mentális erőfeszítés. Baum Krisztinának köszönöm, hogy az utóbbi szempontra ráirányította a figyelmemet.

¹⁰ A jelentésváltozásban a polaritásváltás NEGATÍV → POZITÍV irányával foglalkozik Andor (2011) elméleti szempontból és a *durva* melléknév kontasztív szemléletű elemzésében is (l. Andor 2011: 33, 39–41).

¹¹ Székely szerint az értékjelentés semlegesítődik (neutralizálódik) a MÉRTÉK és a VISZONY tartományokban (Székely 2007: 5).

¹² A preferencia vizsgálatára l. Dilts munkáját (2010). A jelenséget *szemantikai prozódia* terminussal jelöli, és részletesen tárgyalja Andor (2011: 35).

¹³ A preferencia vizsgálatára lásd Dilts 2010-et.

egy kivétellel (*rossz*) pozitív értékjelentésűek (illetve semlegesek: *hasonlító*). A gyakorisági adatokat az 1. táblázat foglalja össze.¹⁴

1. táblázat. A félelmetesen alaptagjai gyakoriságuk sorrendjében

Kifejezés	Előfordulás
nagy _[+]	7
jó _[+]	6
pontos _[+] rossz _[-]	3
gyors _[+] hasonlító hatékony _[+] magas _[+] szép _[+] találó _[+] tisztán [lát] _[+]	2
agresszív _[-] , alulképzett _[-] , csúfondáros _[-] , egyoldalú _[-] , egyszerű _[-] , erős _[+] , értelmes _[+] , fenséges _[+] , feszült, gólerős _[+] , gyermeteg _[-] , hasznos _[+] , hosszú _[+] , igazi _[+] , igazmondó _[+] , izgalmas _[+] , kemény _[+] , képzett _[+] , kiismerhetetlen _[-] , lassú _[-] , lélekbe mászó _[+] , lusta _[-] , művelt _[+] , naiv _[-] , népszerű _[+] , önkritikus, ördögi _[-] , primitív _[-] , sok _[+] , szaporodó, szorongató, szörnyű _[-] , termékeny _[+] , titokzatos, új _[+] , vad _[-] , virtuóz _[+] , zord _[-]	1

A 2. táblázatban azokat a fogalmi tartományokat közlöm, amelyek a korpusz jelzős szerkezeteinek főnévi kifejezését/kifejezéseit jellemzik.

¹⁴ A nem kategorizált kifejezések vagy semlegesek a polaritás szempontjából (pl. *hasonlító*), vagy nem egyértelmű számomra a minősítés (pl. *titokzatos*), ennek oka több esetben az érték (nagyjából a JÓ-ROSSZ pólusok) és az energia viszonya (AKTÍV-PASSZÍV, ERŐS-GYENGE) alapján a kategorizáció elvégzése (pl. a *feszült* nagyobb energiát feltételez, mint a *laza*, pszichikai állapotként azonban az utóbbi a jobb; lásd még: *szorongató*, *önkritikus*). A nagy intenzitást jelölő, hatáskeltő kifejezések esetében forrástartományként kell számolni nemcsak az értékkel, hanem az aktivitással és ez erővel is. (A JÓ-ROSSZ, AKTÍV-PASSZÍV, ERŐS-GYENGE pólusokhoz lásd Osgoodnál a szemantikai differenciál elemzésében a három kiemelkedő faktort [Osgood 1980: 96–108] és ennek kritikáját is [a magyar szakirodalomban: Péter 1991: 51, Szilágyi 1996: 8]. Kíváncos volna a polaritás témájában nagyobb empirikus vizsgálatot végezni, és az adatokat statisztikai módszerekkel [is] feldolgozni.)

2. táblázat. A félelmetesen + TULAJDONSÁG + DOLOG viszonyhálózat tulajdonsághordozójának fogalmi tartományai¹⁵

db	Tartomány	db	Tartomány részletezetten	Nyelvi kifejezés	db
EMBER 55	EGYÉN, SZEMÉLYEK CSOPORTJA	20	EMBER(EK CSOPORTJA); SZERVEZET, INTÉZMÉNY	egyén, egyéniségnek, ember, fagottos, lány, nő, játékos; [gyerek], [író], [személy]; [amerikaiak], szövetsége, csapata, PR-csapatának, seregét, [cégbíróság]	19
			EMBERI KÜLSŐ	[kinézet]	1
	TEVÉKENYSÉG, CSELEKVÉS	26	ÁLTALÁNOS EMBERI TEVÉKENYSÉG, CSELEKVÉS	időtöltés, [cselekvés/szemlélet], [út, utazás?], feladat	4
			SPECIÁLIS: POLITIKAI AKTIVITÁS, KATONAI, SPORTTEVÉKENYSÉG (KÜZDELEM, ANNAK RÉSZESEMÉNYE)	propaganda-hadjárata, a meccse/meccsen, játék/ játékot, [taktikai visszavonulások és a megszegett ígéret] sorát, [vízipólójátékot]; helyezett adogatásfogadásaival	9
			SPECIÁLIS: VERBÁLIS CSELEKVÉS	válasz [meg]fogalmazás], [poénnyilai]	4
			SPECIÁLIS: MŰVÉSZI, ALKOTÁS ÉS EREDMÉNYE (MŰALKOTÁS, MŰFAJ)	[kép], [koncert], [szopránja], a látvány és mondanivaló, történet, fekete-fehér képein, melodráma, röhögtetés, kigúnyolás, [ábrázolt] világ	9
	VISELKEDÉSES JELLEMZŐ	7	ÁLTALÁNOS EMBERI ÉLETHELYZET, ÉLETMÓD; ÉRZÉKELÉS, PSZICHIKAI, MENTÁLIS FUNKCIONÁLÁS	életét, [életmód]; [elhallgatva], [érzékelés: látta], érzést, [álom]	7
	ÉLETHELYZET	2	NEGATÍV ÉLETHELYZET, TÖRTÉNÉS	[kockázat], [becsapódás kocsival]	2
EGYÉB 16	ELVONT DOLGOK, FOLYAMATOK, TÁRSADALMI-GAZDASÁGI KONSTRUKCIÓK			[jogosítványai] 'lehetőségei', agrárrengetegben, középosztályosodásával és [intellektuális] felemelkedésével; [polgárellenesség kialakulása], egészségügyi ellátás, hatalmával	6
	MÉRTÉK, MENNYISÉG, EZEK EGYSÉGE			időszak, összeggel, száma, volumene	4
	TERMÉSZETI TÁRGY			katlanját, Szaharának	2
	FIZIKAI TÁRGY			vasgolyó, látni valót	2
	JELENSÉG			akusztikája	1
	EGYÉB MENTÁLIS MŰVELET EREDMÉNYE			különbőség	1
71	Összesen				71

¹⁵ A szögletes zárójelben szereplő főnevek nem a vizsgált szerkezetben jelentek meg, hanem annak a nyelvi környezetében.

Feltűnő, hogy a leggyakoribb fogalmi tartományok az emberi lényhez (és nem például az ember természeti környezetéhez) kötődnek.

A fokozó szerkezetben a FÉLELEM (a negatív emóció) tartomány nagy valószínűséggel aktiválódik 9 adatban (12,7%), ebből egyben a megnyilatkozó erre reflektált is (6). Az adatok többségében (47 db, 66,2%) azonban semmi sem utalt félelmetes fokra/mértékre a bekezdésnyi szöveg ismeretében sem (l. például a (7) adatot).

(6) Bocsánat úgy látom [a köztársasági elnök vezetéckneve] tényleg *félelmetesen népszerű* (ez szerintem *tényleg félelmetes*, mert én arra, mindig is olyan büszkeségszerű jóérzéssel gondoltam, hogy mi magyarok mindig utálunk mindenkit, értsd nem hajlunk a tőlünk keletre oly erős messianizmusra. Hogy majd JeleinLebegyZsirinovszkijcáratyuska) Maradjunk annyiban, hogy szerintetek én tévedek nagyon, szerintem meg ti nem vagytok teljesen objektívek.

(7) Nem is gondolná az ember, hogy a Rákosi-reál jegyében fogant Népstadionnak milyen *félelmetesen jó* akusztikája van.

A negatív polaritású alapszóból létrejött fokozó kifejezések részlegesen neutralizálódnak, ezáltal egyre több kifejezéssel kapcsolhatók össze. Bár intenzifikáló szerepüket hatásosságuknak köszönhetik, minél kiterjedtebbé válik az alkalmazásuk, és ezzel összefüggésben minél gyakoribbá és megszokottabbá válnak, annál ártalmatlanabbak is lesznek az érzelmi működésünk szempontjából (l. Nemesi 1998).

6. Összefoglalás

A *félelmetesen* fokozó kifejezés jelentésében a negatív emóció tartománya a jelentés- és funkcióváltozás (módviszony → intenzitás) ellenére továbbra is aktiválódhat, a megértése során továbbra is feldolgozódhat, de a FÉLELEM tartomány csak az adatok kisebb részében (kb. 13%-ban) került előtérbe és kapott részletezőbb kidolgozást (bekezdésnyi kontextusban).

A kifejezés a fokozásban – a nagy érzelmi hatással analóg módon – a 'nagy intenzitás' jelentést képviseli mind pozitív, mind negatív polaritású alaptag esetén. A korpuszalapú vizsgálat feltárta a kifejezés pozitív preferenciáját, vagyis azt, hogy jellemzőbben kapcsolódik össze pozitív értékjelentésű alaptaggal, mint negatívval.

A negatív forrástartományú fokozó kifejezések általánosak az európai nyelvekben (Székely 2007, Jing-Schmidt 2007). A jelenség összefügg a félelem és általában a negatív élmény elméleti feldolgozásával, valamint a negatív emóció szerepével az emberi viselkedésben. Nyelvi tevékenységünk is megerősíti azt a neurobiológiai hipotézist, hogy „nincs az a berendezés és nincs az a biokémiai módszer, amely egy ember érzelmi állapotát úgy fel tudná mérni és úgy tudná befolyásolni, mint egy másik ember” (Bauer 2010: 44).

SZAKIRODALOM

- Andor József 2011. De durva ez a téma! – Megfigyelések a melléknévi jelentés polaritásváltásáról. In: Kárpáti Endre–Nádor Orsolya–Szűcs Tibor (szerk.): *Hungarológiai Évkönyv 2011*. [12/1] PTE BTK, Pécs, 33–42.
- Arany János 1873. A szórend. *Magyar Nyelvőr* 7–11.
- Bauer, Joachim 2011. *Miért érzem azt, amit te? Ösztönös kommunikációs és a tükröneuronok titka*. Ursus Libris, Budapest.
- Boucher, Jerry–Osgood, Charles E. 1969. The Pollyanna hypothesis. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behaviour* 8: 1–8.
- Dilts, Philip 2010. Good nouns, bad nouns: what the corpus says and what native speakers think. In: Gries, Stefan Thomas–Wulff, Stefanie–Davies, Mark (eds.): *Corpus-linguistic applications. Current studies, new directions*. Rodopi, Amsterdam–New York, 103–17.
- Horpácsi Illés 1982. Vázlat a főelem nyelvi lélektanához. *Magyar Nyelv* 88: 214–7.
- Imrényi András 2012. A mondat mint többdimenziós hálózat. In: Tátrai Szilárd–Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Konstrukció és jelentés*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 123–37.
- Imrényi András 2013. *A magyar mondat viszonyhálózati modellje*. Nyelvtudományi Értekezések 164. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Israel, Michael 2011. *The grammar of polarity. Pragmatics, sensitivity, and the logic of scales*. Cambridge Studies in Linguistics 127. Cambridge University Press, Cambridge.
- Jing-Schmidt, Zhuo 2007. Negativity bias in language: A cognitive-affective model of emotive intensifiers. *Cognitive Linguistics* 18/3: 417–43.
- Kiefer Ferenc 2008. A melléknévek szótári ábrázolásáról. In Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 505–38.
- Kugler Nóra 2009. A módosítószók funkcionális megközelítése. (Miért hangsúlytalanok a módosítószók, vagy miért nem?) In: Keszler Borbála–Tátrai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 130–9.
- Kugler Nóra 2013a. The negativity of Hungarian modal adverbs (*aligha, bajosan, nehezen*). *Język. Komunikacja. Informacja* 8: 9–19.
- Kugler Nóra 2013b. A módosítószók és a nyelvi polaritás. In: Benő Attila–Fazakas Emese–Kádár Edit (szerk.): „...hogy legyen a víznek lefolyása” *Köszöntő kötet Szilágyi N. Sándor tiszteletére*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 297–308.
- Kugler Nóra 2014. Az episztemikus (főmondati) predikátumok és a nyelvi polaritás. In: Havas Ferenc–Horváth Katalin–Kugler Nóra–Vladár Zsuzsanna (szerk.): *Nyelvben a világ. Tanulmányok kötet Ladányi Mária tiszteletére*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 55–65.
- LW = Leipzig Wortschatz. <http://corpora.informatik.uni-leipzig.de/> (Letöltés: 2014. március 1.)
- Marano, Hara Estroff 2003. Our brain negative bias. *Psychology Today* 6 (June).
- Mérő László 2010. *Az érzelmek logikája*. Tericum Kiadó, Budapest.
- MNSZ = Magyar nemzeti szövegtár. <http://corpus.nytud.hu/mnsz/> (Letöltés: 2014. január 31.)
- Nemesi Attila László 1998. Társalgási divatkifejezések a benyomáskeltés szolgálatában. *Magyar Nyelvőr* 122: 24–35.
- Osgood, Charles E. 1980. *Lectures on language performance*. Springer-Verlag, New York–Heidelberg–Berlin.
- Péter Mihály 1991. *A nyelvi érzelmek kifejezés eszközei és módjai*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Péter Mihály 2008. A magyar aspektusról – más aspektusból. *Magyar Nyelv* 104: 1–11.
- Székely Gábor 2007. *Egy sajátos nyelvi jelenség, a fokozás*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Szilágyi N. Sándor 1996. *Hogyan teremtsünk világot?* Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár.
- Tátrai Szilárd 2008. Irónia. In: Szathmári István (főszerk.): *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 311–20.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest.

Kugler Nóra

habilitált egyetemi adjunktus
ELTE BTK

Mai Magyar Nyelvi Tanszék

SUMMARY

*Kugler, Nóra***A pattern of expressing linguistic polarity or, what is frightfully good?**

This paper studies linguistic polarity in enhancement and collocation preference in a cognitive linguistic framework and using empirical methods, on the example of the enhancing expression *félelmetesen* ‘frightfully’. It is stated that the domain of negative emotions can be activated in semantic structure in an enhancing role, and can be processed as such during comprehension. The adverb under study, analogously to strong emotional effects, adds the meaning component ‘with high intensity’ to both positive and negative polarity expressions. Our corpus study has revealed that *félelmetesen* is more typically associated with positive than with negative value adjectives. Enhancing expressions taken from a negative source domain are in general use in European languages; this is not unrelated to neurological processes connected with fear and to the role of negative emotions in human behaviour.

Keywords: linguistic polarity, enhancement, negative emotion, congruence, collocation preference